

Теорията за преработваемостта на входящата езикова информация и нейното приложение при изследване езиковото развитие на деца, усвояващи английски език в начална училищна възраст

Цветелина Харакчийска

Abstract: The Processability Theory and Its Role in the Description of the L2 Development of Bulgarian Young Learners' of English: *The paper provides an overview of one of the recent cognitive frameworks – the Processability theory and focuses on its application in the study of the L2 development of Bulgarian young learners of English.*

Key words: *Processability theory, Bulgarian young learners, L2 acquisition*

ВЪВЕДЕНИЕ

Усвояването на чужд език от деца е един от основните приоритети на съвременните образователни реалности в Европа и света, който е пряко свързан с политиката на Европейската комисия за насърчаването на езиковото многообразие и изучаването на поне един чужд език в начална училищна възраст. Тази езикова политика е резултат не само от динамичността на процеса на интеграция на европейските държави и от интензивното межкултурно общуване и мобилността в европейското пространство, но и от хетерогенния състав на обществото, което поставя нови предизвикателства по отношение на толерантността към другостта и различията, запазването на собствената национална и културна идентичност, засилването на социалното сближаване и личностното развитие.

С оглед на това въвеждането на нови методически постановки и стандарти за преподаване на чужд език на деца, които да съответстват на съвременните реалности в Европа и света, е свързано не само с предлагането на възможности за непрекъснато надграждане на чуждоезиковите знания и умения с оглед максималното развитие на всеки учещ, но и с развитието и осъвременяването на теориите за усвояване на чужд език в детска възраст. Макар и съвременните теоретически платформи в областта на психолингвистиката да се основават на идеята, че при усвояването на чужд език учащите се преминават през определени теоретически обосновани и емпирично доказани етапи на езиково развитие, изследователите все още търсят отговор на въпроса как точно протича усвояването на структурната специфика на чуждия език от деца.

Целта на настоящата разработка е да представи на една от съвременните теории – *Теорията за преработваемостта на езиковата информация (Processability Theory)* и нейната приложимост при описанието на граматическата структура на междинния език на българските 9-10-годишни деца, изучаващи английски език като чужд в начална училищна степен.

ГРАМАТИЧЕСКИ РАЗВОЙ НА ЧУЖДОЕЗИКОВАТА РЕЧ НА ДЕЦАТА ОТ НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Водената езикова политика от Европейския Съюз през първите десетилетия на XXI век намира пряко отражение в нормативните документи в областта на образованието на учениците от началното училище в страните-членки на Общността. В тази връзка една от основните задачи на ранното чуждоезиково обучение в РБългария е създаването на необходимите предпоставки за подготовка на учениците от начална училищна възраст за „цялостно развитие ..., за обогатяване на общата им култура и изграждане на подходящи модели на социално поведение в ситуации на межкултурно общуване“ [Учебна програма по английски език за 3. клас, с. 1]. Тази подготовка за свободно общуване на езика-цел с връстници от друга държава или друг континент не е свързана единствено с

натрупване на определен речников запас и знанието и владееенето на определен брой граматически структури, а по-скоро с развитието и постигането на **комуникативна езикова компетентност** (*communicative language competence*), която съчетава в себе си лингвистични, социолингвистични и прагматични компоненти и която позволява на учащите да изразяват и обменят мисли, идеи и чувства в процеса на комуникация с лица, говорещи даден език (като роден или като чужд) и същевременно да опознават културата, начина на живот и културното наследство на други народи.

Макар и да не е поставена на преден план при овладяването на езика-цел, **граматическата компетентност** има основна роля при развитието на комуникативните и речевите умения на учащите се в начален етап на обучение по чужд език. Тя е обект на анализ в *Общата европейска езикова рамка* (ОЕЕР) (2001), която описва подходите и критериите за изучаване, преподаване и оценяване на чужди езици с оглед на развитието на комуникативната езикова компетентност на учащите. ОЕЕР дефинира понятието **граматическа компетентност** по следния начин: „знания за и умения за използване на граматическите категории на езика“ [ОЕЕР, 2001, с. 112]. Съгласно посоченото определение **граматическата компетентност** включва не само умения за разбиране на смисъла на устна или писмена реч на усвоявания чужд език и за речева продукция на фрази или изречения, съответстващи на граматическите особености на усвоявания език, но и знания за граматичния строй на съответния чужд език.

В този смисъл усвояването на граматиката на езика-цел от деца при изучаването на чужд език в началното училище има пряка връзка с решаване на проблеми, свързани с последователността на овладяване на единиците и категориите на чуждия език (във вертикален план), както и на правилата за конструиране на езиковите единици в рамките на всеки етап от езиковото развитие (т.е. в хоризонтален план). За да бъде детайлно и адекватно описан феноменът на **граматическа развой на речта на деца, усвояващи чужд език в начална училищна степен**, е необходимо да се приложат комбинирано и двата подхода – „вертикалният“ и „хоризонталният“, при които се осъществява съответно:

- сравнение със системата на езика-цел и уточняване на параметрите на „правилното“ и „неправилното“;
- анализ на всеки един от етапите на овладяване на чуждия език, при който се отчита спецификата на езиковата система и временното състояние на междинния език на обучаемите.

Добра основа за интегрирането на двата подхода се съдържа в *Теорията за преработваемостта на езиковата информация* (*Processability theory*), в термините на която овладяването на граматиката на чуждия език от деца би могло да се разглежда като процес на постепенно развитие и обогатяване на уменията на учащите се за обработване на входящата езикова информация, при което „последователността на разкриване на езика-цел пред обучаемите зависи от последователността на развитие на уменията за използване и прилагане на ... [граматическите форми и функции] ... на изучавания чужд език“ [Пийнеман, 1998, с. 1 у Пийнеман и Кеслер, 2011, с. 27].

Тази теоретическа платформа дава възможност да се отчете пълнотата на развитие на когнитивните умения на децата като необходим елемент от усвояването на езиковите единици и категории и да се опише последователността на етапите на граматическия развой на чуждоезиковата реч на учениците от началното училище. При това усвояването на морфологичните и синтактичните особености на чуждия език се разбира не като механично натрупване на знания за езика и развитие на четирите речеви умения (слушане, говорене, четене и писане), а като постепенно осмисляне и диференциране на постъпващата при обучението входяща езикова информация. Или казано с други думи: *процесът на овладяване на*

граматическите форми и категории може да се оприличи на компютърното обработване на информацията, при което езиковите данни на входа биват обработени от едно „пусково устройство“, при което се осъществява подбор на езикови форми и категории, които следва да бъдат самостоятелно конструирани от децата от началното училище (Фиг. 1).

Фигура 1. Процес на овладяване на граматическите форми и категории в езика-цел

Езиковите форми и категории от изучавания чужд език постепенно се осмислят от обучаемите в зависимост от степента на развитие на уменията им за обработване на граматическа информация и за свързване на семантичните роли на отделните части на изречението с граматическите им функции.

СЪЩНОСТ И ПАРАМЕТРИ НА ТЕОРИЯТА НА ПРеработваемостта на ВХОДЯЩАТА ЕЗИКОВА ИНФОРМАЦИЯ

Теорията за преработваемостта на езиковата информация (ТПЕИ) (*Processability theory*) е предложена от Манфред Пийнеман (Пийнеман, 1988; Пийнеман, 2005) и се основава на идеята, че усвояването на граматически структури от езика-цел се извършва по „предсказуеми пътища и следвайки предсказуеми етапи“ [ВанПатен и Уилямс, 2007, с. 10]. По своята същност тази теоретическа платформа представлява универсална рамка, която обяснява траекториите на езиково развитие при овладяването на който и да е чужд език (включително и индивидуалните вариации при отделните етапи на усвояване на езика).

Следва да уточним, че ТПЕИ съчетава в себе си елементи от лексикално-функционалната граматика, чрез които обяснява как точно протича усвояването на синтактичните и морфологичните структури на езика – цел, като същевременно заимства от *Модела за преработване на речевите изказвания* на Левелт (1989) идеята за съществуването на *граматическо кодиране (grammatical encoding)* на речта, чиято роля е да оформи граматически съдържанието на речевото изказване.

Според Левелт (1989) и Кемпен и Хоенкамп (1987) основните процедури, които участват при граматическото кодиране на речта и които са организирани в йерархическа структура, са:

1. *Активиране на лемата.*
2. *Процедура на категорията.*
3. *Процедура на фразата.*
4. *Процедура на структурата.*

5. Процедура на подчиненото изречение и механизъм за съчетаване на граматическите характеристики.

Лицата, които усвояват чужд език, имат достъп до тези процедури в първия си език, но следва да овладеят специфичните процедури за езика-цел. При изучаването на чуждия език редът на усвояване на тези процедури е еднакъв, независимо от първия език на обучаемите (табл. 1).

Таблица 1. Йерархична структура на процедурите при граматическото кодиране на реч при усвояването на чужд език

Етапи	Процедури	Период 1	Период 2	Период 3	Период 4	Период 5
V	Процедура на подчиненото изречение	-	-	-	-	Вътрешно съгласуване на изречението / Подчинени изречения
IV	Процедура на структурата	-	-	-	Вътрешно съгласуване на фразата / Словоред	+
III	Процедура на фразата	-	-	Съгласуване на фразата	+	+
II	Процедура на категорията	-	Лексикални морфеми / Типичен словоред на главното изречение	+	+	+
I	Дума / лема	думи	+	+	+	+

През първия етап на езиковото развитие при усвояването на чуждия език, учащите се могат да продуцират само *лему*, т.е. думи или етикетни фрази (напр. *cat, house, Good morning!, Hello!* и др.). Тъй като те все още не са овладели специфичните за чуждия език процедури за граматическо кодиране на речта, те нямат достъп до синтактична информация. Поради тази причина не е възможна продукцията на фрази или осъществяването на обмен на информация.

Отнесено към ранното чуждоезиково обучение (по английски език) на български ученици от началното училище, това означава, че речевата продукция на езика-цел на учениците от първи клас би следвало да включва форми на съществителни имена и глаголи, които не се променят морфологично (напр. *dog, ball, elephant, banana, train, bike, nose* etc.). Следва да отбележим, че макар и да липсва учебна програма по английски език за първи клас, която да е одобрена от Министерството на младежта, образованието и науката в страната и която да описва учебното съдържание и очакваните резултати при обучението по английски език в това ниво, българските първокласници, които изучават английски език като чужд под формата на задължително избираема учебна дисциплина, усвояват основно лексика, използвана при означаването на плодове (напр. *banana, apple*), предмети от класната стая (напр. *pen, crayon, chair, book, door* и др.), играчки (напр. *teddy bear, kite, bike* и др.), животни (напр. *ant, frog*), храна (напр. *cake, chips, salad, burger*) и роднински връзки (напр. *mother, father, brother, sister*). Речевите функции, които трябва да умее да изразява ученикът в първи клас, включват: а) да поздравява; б) да посочва неща, като използва структурата *It's* В тази връзка бихме могли да

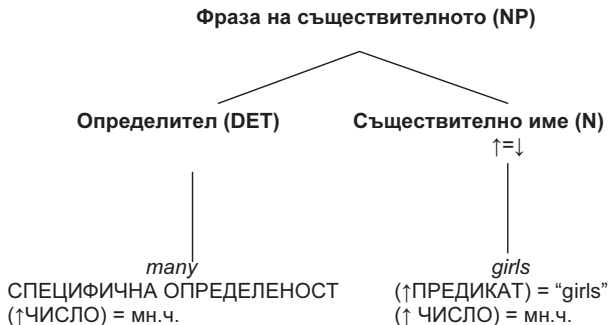
приемем, че езиковото развитие на българските ученици от началното училище през първата година от обучението им по английски език би следвало да се вписва в посочените характеристики, свързани с етапа на активизиране на лемата.

Умението за прилагане на определена граматическа информация към дадена лема се развива през втория етап на овладяването на езика-цел (напр. добавянето на окончанието *-s* за образуване на множествено число на съществителните нарицателни имена в английския език). Съгласно предложената от ТПЕИ йерархична структура на усвояване на морфологията на английския език (като чужд) в разглеждания етап на категориалната процедура, от учащите се очаква да усвоят следните лексикални морфемии: *-s* за образуване на множествено число на съществителните нарицателни имена, *-ing* за образуване на сегашно продължително време и *-ed* за образуване на минало време на правилните глаголи. Тази последователност на усвояване на лексикалните морфемии е заложена и в съдържанието на учебните програми по английски език в основната образователна степен на българското училище. Ето защо следва да предположим, че езиковото развитие на българските ученици при овладяване на граматико-функционалните категории на изучавания чужд език през втората, третата и четвъртата година от обучението им, ще съответства на етапите на овладяване на морфологичните структури, постулирани в ТПЕИ.

През този етап учащите се също така започват да съставят прости изречения, спазвайки типичния словоред на езика (напр. за английския език това е **S**(ubject) **V**(erb) **O**(bject), т.е. **П**(одлог) **С**(казуемо) **Д**(опълнение), което също съответства на синтактичните структури, включени в посочените по-горе учебни програми.

През третия етап на усвояване на езика-цел, през който се появява процедурата на фразата, се развиват умения за „съчетаване“ на граматически характеристики (напр. съгласуване на елементите на фразата на съществителното по отношение на граматическата категория „число“ – *three apples*) и за определяне на позицията на думите в рамките на отделна фраза. Например: във фразата *many girls* стойността „множествено“ на граматическата категория „число“ на двата конституента – определител (DET) и съществително име (N), са унифицирани в структурата на фразата на съществителното (NP).

(1)

В случай че граматическите черти не са унифицирани, то стойността на граматическата категория „число“ в думата *girl* ще бъде „единствено число“, т.е. *many girl*.

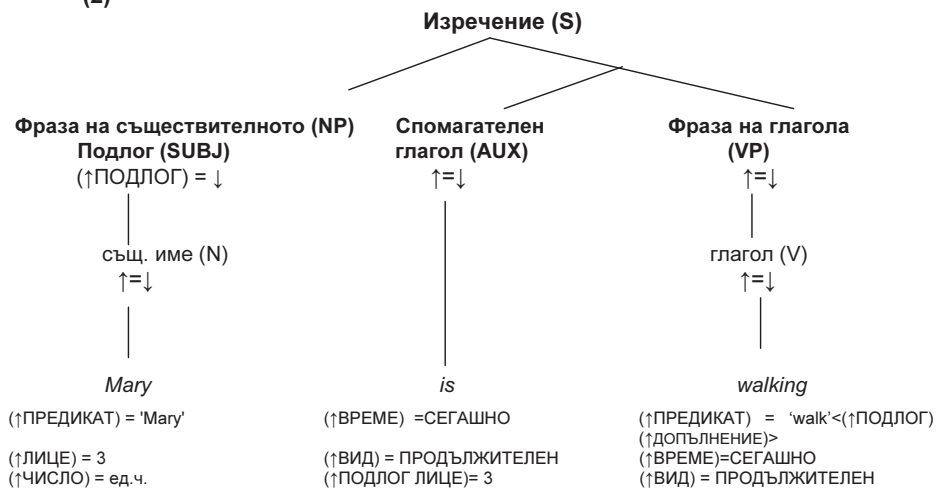
Бихме могли да се съгласим с предложената от ТПЕИ позиция, че морфологията на фразата в английския език се усвоява след морфологията на лексемите. Трябва обаче да отбележим, че при обучението по английски език като чужд на български деца в началното училище, съгласуването на числителни имена със съществителни имена в множествено число (напр. *three pens, four chairs*) се

преподава във втори клас, формата за притежание 's (напр. *Mary's dog*, *Mark's family*) в трети клас, а използването на наречието *many* със съществителни имена в множествено число (напр. *many flowers*) – в четвърти клас. Тази последователност на въвеждане на граматическите категории предполага и сходна последователност при овладяването им от български ученици в начална училищна степен.

ТПЕИ формулира предположения и за реда на усвояване на морфологията на глаголите в английския език при изучаването му като чужд в условия на естествена комуникация. През етапа на процедурата на фразата се очаква да бъдат овладени формите на глаголите в сегашно продължително време, формите на модалните глаголи в сегашно време и сегашно перфектно време. Поради факта, че в българското начално училище, английският език се усвоява в условията на изкуствено създадена комуникативна среда, този ред на овладяване на граматичните форми на глаголите е различен с оглед на реда им на представяне, определен в учебните програми, а именно: запознаване със сегашно продължително време в трети клас, с модалния глагол *can* (за изразяване на физическа или умствена способност) във втори клас и с модалния глагол *must* (за изразяване на забрана) и *can* (за изразяване на молба) в четвърти клас.

Както при фразата на съществително, така и при фразата на глагола (VP), е необходимо унифициране на граматическите характеристики на нейните конституенти. Например: при съставяне на изречение в сегашно продължително време граматическата характеристика „продължителност“ (Progressive) на категорията „вид на глагола“ (ASP) следва да се унифицира при спомагателния глагол (AUX) и основния глагол (V).

(2)

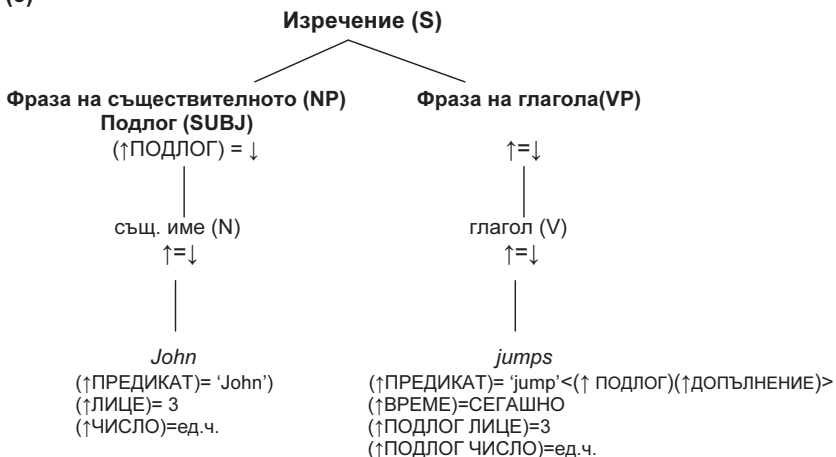

Синтактичните умения, които се развиват през този етап, са все още свързани със съставянето на изречения със словоред SVO, но М. Пийнман (2005) смята, че този „традиционен“ словоред може да бъде нарушен, като към него се добавят в начална или крайна позиция във фразата на елементи като наречия или въпросителни думи (*when, where, who, why, how*) – напр. *Where are you?; Where is the pen?* и др., което съответства на синтактичните умения на чуждия език на учениците от началното училище.

През следващия четвърти етап се развиват уменията на обучаемите за определяне функцията на фразата – информация за която се съхранява в процедурата на фразата и се използва при оформяне структурата на изречението. В

този етап учащите се усвояват умения за свързване на фразите в рамките на изречението, при което се унифицират всички граматически характеристики на неговите конститuentи. Междуфразовата морфология, която се овладява в този случай, е прибавянето на окончанието -s в 3 лице на глаголите в сегашно просто време.

(3)

В посоченият пример „John jumps“ (4) граматическите характеристики за „лице“ (3 л.) и „число“ (ед. ч.) се унифицират между границите на конститuentите. Според ТПЕИ този вид унифициране се нарича „междуфразово“, защото добавянето на окончанието -s към формата на глагола за 3 л. ед.ч. се реализира само при преработването на езиковата информация на междуфразово ниво. Или казано с други думи: междуфразовата морфология се развива след усвояването на фразовата морфология.

При изучаването на английски език като чужд в българското начално училище междуфразовата морфология се усвоява след фразовата морфология, макар и това да се случва в една и съща учебна година (във втори клас). Това предполага, че процесът на овладяване на английския език от българските 9-10-годишни деца ще следва същата последователност.

Синтактичните умения на лицата, овладяващи чуждия език, през този етап съгласно ТПЕИ следва да включват умения за структуриране на изречения, чийто словоред се различава от традиционния SVO словоред. Например: при изучаването на английския език като чужд учащите се могат да съставят изречения, чийто словоред е следният: **V**(erb) **S**(ubject) **O**(bject), т.е. **С**(казумено) **П**(одлог) **Д**(опълнение) – *Have you seen him?* Макар и синтактичните умения на учащите се да се усъвършенстват, те все още не могат да структурират сложни изречения, защото умениято за съставяне на подчинени изречения се развива през петия етап, поради което не е възможно осъществяването на обмен на информация между главни и подчинени изречения. На морфологично ниво през този етап се развиват умения за обмен на информация в структурата на фразата – напр. съгласуване на подлога и сказуемото в английския език – *She goes to school.*

През последния пети етап се оформят уменията на обучаемите за съставяне на подчинени изречения, в резултат на което те могат да съставят сложни изречения. Тъй като в началното училище обучението по английски език като чужд на българските ученици не включва развитието на умения за съставяне на сложни

изречения, то не би могло да се предположи кога в речевата продукция на децата ще се появят такъв тип изречения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ТПЕИ е една от съвременните когнитивни теории, която предлага рамка за прогнозиране на етапите на езиковото развитие на лицата, изучаващи английски език като чужд (включително и от деца). Тъй като тази теоретическа платформа е предназначена за анализ на речевото развитие при усвояването на езика-цел в условията на естествено общуване, нейната приложимост при овладяването на английския език в условията на класната стая не е достатъчно добре изследвана емпирично. Ето защо тестването на формулираните предположения за последователността на езиково развитие на българските ученици от начална училищна степен, които изучават английски език като чужд, ще бъдат обект на анализ в следваща разработка.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] **ВанПатен и Уилямс 2007:** VanPatten, B. and Williams, J. (Eds.) *Theories in Second Language Acquisition: An Introduction*, Mahwah, NJ: Erlbaum, 2007.
- [2] **Джордън 2004:** Jordan, G. *Theory Construction in Second Language Acquisition*, Amsterdam: John Benjamins, 2004.
- [3] **Кемпен и Хоенкамп 1987:** Kempen, G. And Hoenkamp, E. "Incremental procedural grammar for sentence completion". In *Cognitive Science*, Vol. 11, Issue 2, 1987, pp. 201-258.
- [4] **Кук 2010:** Cook, V. 'The relationship between first and second language acquisition revisited'. In Macaro, E. (ed.) *The Continuum Companion to Second Language Acquisition*, Continuum, 2010, pp. 137-157
- [5] **Левелт 1989:** Levelt, W. J. M. *Speaking*, Cambridge, MA: MIT, 1989.
- [6] **Майзел, Класен и Пийнеман 1981:** Meisel, J. M., Clahsen, H. and Pienemann, M. "On determining developmental stages in natural second language acquisition". In *Studies in Second Language Acquisition*, No. 3, 1981, pp. 109-135.
- [7] **Мичел и Майлс 1998:** Mitchell, R. and Myles, F. *Second Language Learning Theories*, New York: Oxford University Press, 1998.
- [8] **Обща европейска езикова рамка 2001:** Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, Council of Europe, Cambridge University Press, 2001.
- [9] **Пийнеман 1988:** Pienemann, M. "Determining the influence of instruction on L2 speech processing". In *AILA Review*, Vol. 5, 1988, pp. 40-67.
- [10] **Пийнеман 2005:** Pienemann, M. (Ed.) *Cross-Linguistic Aspects of Processability Theory*, Amsterdam/New York: John Benjamins Publishing Company, 2005.
- [11] **Пийнеман и Джонстън 1987:** Pienemann, M. and Johnston, M. "Factors influencing the development of language proficiency". In Nunan, D. (Ed.) *Applying Second Language Acquisition Research*, Adelaide: National Curriculum Research Centre, Adult Migrant English Programme, 1987, pp. 45-141.
- [12] **Учебна програма по английски език за 3. клас:** Учебна програма по английски език за 3 клас.
https://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/top_menu/general/educational_programs/3klas/eng1_3kl.pdf [Валидна към 31-08-2012].

За контакти:

Гл. ас. д-р Цветелина Харахчийска, Катедра *Български език, литература и изкуство*, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082-888 612

E-mail: tharakchiyska@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.